

IN MEMORIAM

АКАДЕМИК БРАНИСЛАВ БУРЂЕВ (1908-1993)

У Новом Саду је 26. фебруара 1993. године умро академик Бранислав Ђурђев, редовни члан Војвођанске академије наука и уметности (сахрањен је 1. марта у родним Сремским Карловцима). Ђурђев је био и један од првих чланова Црногорске академије наука и умјетности.

Академик Бранислав Ђурђев је отишао из живота у вјечност као један од посљедњих "романтичарских омладинаца" некадашње "старе Војводине" - како је то својевремено истицао за своју генерацију књижевник Вељко Петровић. Ђурђев је био нешто млађи од В. Петровића и његове "романтичарске" генерације, али јој је припадао као омладинац. Историјска наука је остала без угледног научника, а друштво без једног стаменог грађанина и поборника очувања претходне Југославије, чије је

стварање доживио као велики историјски чин још као десетогодишњи дјечак, заједно са својим вршњацима и омладином банатског села Перлеза. Те динамичне историјске 1918. године био је свједок побуне, не само српске омладине него и српског грађанства, готово у цјелини, против омраженог режима туђинске Аустро-Угарске. Сlike из тог времена и одушевљење акцијама омладине, захваћене ујединитељском идејом, толико су биле импресивне да их се он сјећао читавог живота. То сјећање на 1918. годину утицало је да Бранислав Ђурђевић прихвати југословенску идеју и стварање нове југословенске државе, с увјерењем да је тим чином остварено трајно ослобођење, не само српског него и осталих југословенских народа од вишевековне туђинске владавине и угњетавања. Омладина, као дио друштва ондашње српске Војводине, очекивала је да ће јој жеље и наде, а то је очекивао и готово читав српски народ, бити испуњене у новоствореној државној заједници. Али то одушевљење и наде нијесу налазиле потврду у реалном политичком и друштвеном животу југословенске државе. Млади Ђурђевић је то запазио још као сремско-карловачки гимназијалац, што га је определијелило за бунт против режима Краљевине СХС - Југославије.

Ђурђевић је, чини се, још од малена био немирна и осебујна природа. То потврђују подаци из његове животне и радне биографије. Још као гимназијалац, умјесто удобнијег животног пута који је био у изгледу сину угледног православног свештеника - протe, изабрао је трновитију стазу противљења и бунта устаљеном поретку ствари, поретку који му се чинио друштвено устајалим и зрелим за промјене. Тражио је, као и многи из његове генерације и генерација иза његове, промјену друштвених односа и изградњу система социјалне правде, прије свега онаког система какав су тражили југословенски комунисти, по угледу на бољшевички поредак совјетске државе изњедрене из Октобарске револуције 1917. године. Због тога је трпио многе непријатности у Краљевини Југославији. Ђурђевић се није мирио касније ни с бирократском лагодношћу и догматизмом друштва када је Комунистичка партија Југославије, чији је члан био од 1929. године, освојила власт и бирократским методама учвршћивала установе своје власти. Због тога је и "његова власт" и у њему гледала

”побуњеника” најблаже речено опозиционара и контроверзну личност, иако му је признавала заслуге за оснивање и развој научних, високошколских и других културних институција, као и значајне резултате у историографији.

Бранислав Ђурђев је отишао из живота разочаран и скрхан сломом идеала и младости и својег зрелог доба, дубоко ожалашћен распадом Југославије и ратним несрећама које су задесиле њене народе, у првом реду српски народ који је имао највиши и улог у стварању југословенске државе. Све страхоте суровог националистичког, грађанског и међувјерског сукоба доживио је и лично са својом породицом у Сарајеву, које је толико волио да му се по трећи пут, у подмаклом животном добу, вратио из Новог Сада. Остаје да се само претпоставља и замишља: шта је све он, човјек вјерски и национално толерантан, велики хуманиста, борац за равноправност и једнакоправност људи и народа - доживљавао у Сарајеву, у тим тешким данима, гдје је провео пола стољећа живота и рада, а које је морао да у високим годинама старости напусти, спашавајући породицу и себе, под унакрсном ватром завађених Муслимана и Срба, Муслимана и Хрвата, Хрвата и Срба. Може ли за човјека научника, прожетог хуманизмом, идејом демократије, југословенства, етичности и другим врлинама бити веће трагике од оне коју је пред крај живота доживио академик Ђурђев - свој плоносни стваралачки и животни пут завршио је као избјеглица из своје земље.

Размишљања о томе: шта је све преживио Бранислав Ђурђев у свом немирном, сложеном и стално трагичком животу за тајнама прошлости али и за визијама будућности, неминовно намећу и питање: Да ли је он отишао са овога свијета у вјечност као срећан или несрећан човјек? У том размишљању поставља се и ново питање: Да ли уопште има етичног интелектуалца који је срећан и расположен под овим нашим тмурним поднебљем на крају овог суровог стољећа које се - заслугом разних бјелосвјетских група и политичких силеција, кормилара неких велесила и њихових сателита завршава тешким људским страдањима. Али питање срећног или несрећног краја човјека је дио једног општег филозофског питања на које је немогуће једноставно одговорити. Споменули смо га због тога

што су околности биле трагичне, сурове и људски врло тужне, у којима се нашао академик Ђурђев на крају свог осам и по деценија динамичног, понекад и повремено и драматичног живота, испуњеног изванредном радном енергијом, научничким стваралаштвом, не само у историјској науци.

Бранислав Ђурђев се родио у угледној свештеничкој породици 4. августа 1908. године у Сремским Карловцима, духовном центру војвођанских Срба. Основну школу је учио и завршио у Перлезу, у Банату, гдје му је отац као прота службовао. У Перлезу је провео и своју младост. Гимназију је учио (од првог до завршетка петог разреда) у родним Карловцима, гдје се, на падинама Фрушке горе, надахњивао романтичарским идејама Бранка Радичевића и многих других pjesnika и писаца Српске Војводине, проглашене у револуционарној 1848. години. Посљедња три разреда гимназије је учио у Врбасу, гдје је положио велику матуру 1928. године. Историјске науке и оријенталну филологију је дипломирао на Филозофском факултету Универзитета у Београду, 1934. године. У току студија припадао је комунистичком покрету због чега је затваран и извођен пред Суд за заштиту државе.

Прве три године после дипломирања био је без службе због политичке дјелатности. Све до 1937. године је живио у родитељској кући у Перлезу, бавећи се риболовом као професионалном дјелатношћу (алас). Његовим залагањем у Перлезу је тада основана Рибарска задруга, у којој је радио као алас с осталим члановима. Упоредо, почео се бавити и научним радом.

Први научни рад је штампао 1934. године, дакле, исте године када је завршио факултетске студије историје и оријенталне филологије. Војску је служио у пјешадијском батаљону (по казни) у Невесињу. Члан Историјског друштва у Новом Саду постао је 1936. године. У јесен 1937. године добио је запослење у својој струци као професор у приватној гимназији у Београду.

Бранислав Ђурђев је на конкурс владе Турске добио стипендију за послједипломске студије у Цариграду, децембра 1937. године. Годину дана је студирао на Цариградском Литерарном факултету (Edebiyat fakültesi). Упоредо са студијама оријенталне филологије, под менторством проф. др Исмаила Хаки

Узунчаршилиа, отпочео је да истражује у Архиву Предсједништва владе (Basvekalet arsivi), определијевши се за тему "Црна Гора под турском влашћу". Већ онда је први открио два дефтера за Црногорски санџак из времена Скендер-бега Црнојевића. Студијски рад у Цариграду, међутим, морао је да прекине у децембру 1938. године, јер му је влада у Анкари, на предлог Стојадиновићеве владе, ускратила стипендију, као комунистичком активисти. По повратку из Цариграда опет је краће вијеме провео у Перлезу, без запослења.

Стално запослење добио је априла 1939. године као кустос - приправник у Земаљском музеју у Сарајеву, гдје је радио на пословима "Турског архива", марљиво сређујући архивску и рукописну грађу по принципима модерне архивистике. На тој дужности га је затекао априлски рат 1941. године. Ратне године је провео у заробљеничком логору у Њемачкој (Stalag XB, Sandbostel), од априла 1941. до августа 1945. године. У заробљеништву се такође активно бавио антифашистичком дјелатношћу - предводио је антифашистичко вијеће у логору.

Послије повратка из њемачког заробљеништва, Ђорђевић је кратко вријеме провео у Перлезу, а затим је постављен за директора новооснованог Музеја у Зрењанину, са које дужности је обављао и разне друге друштвене послове. Априла 1946. године рјешењем Владе ФНР Југославије, а по његовој сагласности, постављен је на предратну дужност у Земаљском музеју у Сарајеву, гдје је све до 1950. године руководио "Турским архивом" у звању научног сарадника. Марта 1950. године изабран је у звање ванредног професора и продекана новооснованог Филозофског факултета у Сарајеву. Исте године предложио је оснивање Оријенталног института у Сарајеву, што је влада НР Босне и Херцеговине прихватила. Био је и први директор Оријенталног института, коју је дужност обављао све до 1964. године.

Бранислав Ђорђевић је већ као запажен научник, одбранио докторат пред испитном комисијом Српске академије наука и уметности 1952. године. Наслов дисертације је гласио: *Каква је била турска власт у Црној Гори у XVI и XVII вијеку*, а објављена је под насловом *Турска власт у Црној Гори у XVI и XVII вијеку. Прилог једном нерешеном питању из наше*

прошлости, (Издавач "Свјетлост", Сарајево, 1953.). За редовног професора на Филозофском факултету Универзитета у Сарајеву изабран је 1957. године. Наставу из предмета: Методологија историјске науке, односно Увод у историјску науку, и Историје југословенских народа у новом вијеку (тзв. "турски период") изводио је на истом Факултету до 1973. године, када је пензионисан. У 1964. и 1965. години био је и декан Филозофског факултета у Сарајеву. И после пензионисања на овом Факултету је предавао Увод у историјску науку, све до 1979. године.

Ваља истаћи да је од огромног значаја била научна и организациона дјелатност Ђурђевића као директора Оријенталног института у Сарајеву. Он је заслужан за прикупљање и сређивање архивске грађе турске провенијенције за историју српског народа, па и историју осталих југословенских народа. У више наврата од 1952. до 1955. године, радио је у Цариградском архиву, истражујући турске изворе за нашу историју. У научно-истраживачки рад Цариградском архиву упутио је многе наше историчаре и оријенталисте. Тако је 1952. године, предводио екипу стручњака која је проучавала грађу у том архиву која се односи на југословенски простор. Његова је заслуга што је у раздобљу, када је руководио Оријенталним институтом, прикупљена огромна збирка "микрофилмоване турске архивске и рукописне грађе из страних архива и рукописних збирки која се чува у Оријенталном институту" у Сарајеву. Он је покретач годишњака Оријенталног института, који је излазио под именом *Прилози за оријенталну филологију и историју југословенских народа под турском владавином*, (касније под називом *Прилози за оријенталну филологију*).

Ђурђевић је утемељивач и публикације - збирке извора *Monimenta Turcica historiam Slavorum Meridionalium illustrantia* у којој су систематски, и по плану, објављивани турски писани споменици за историју југословенских народа. Документа публикована у овој збирци потицала су највише из Цариградског архива, али и из архива у Бечу, Паризу, Москви. Овај неуморни и радознали истраживач извора знатну научну активност је посвећивао и прикупљању турске писане документације која се чува ван Турске, нарочито је пажњу усмјеравао на проучавање турских рукописа у

Националној библиотеци у Паризу. У циљу проучавања турског војнофеудалног система борао је и у муслиманским научним центрима у Средњој Азији (бившег СССР-а), о чему свједоче и његове објављене путописне биљешке.

Бранислав Ђурђевић је био један од наших историчара који је дао огроман, и организациони и научни, допринос историјској науци Друге Југославије (бивше ФНРЈ односно СФРЈ). Био је члан шире и уже редакције (са Јорјом Тадићем и Богом Графенауером) друге књиге волуминозне *Историје народа Југославије* (Загреб 1959, Љубљана 1959, Београд 1960). У том синтетичком историографском дјелу написао је 12 поглавља. Заједно са Ј. Тадићем и Б. Графенауером написао је и Предговор, Увод и закључну главу под насловом *Сазревање услова за почетак националних покрета и ослободилачке борбе југословенских народа*.

Академик Ђурђевић је био сарадник и у више енциклопедијских издања. Запажена је његова плодна сарадња у новом, другом издању Енциклопедија ислама (Encyclopedia of Islam, Encyclopedie de l'Islam) које излазе на енглеском и француском језику у Лајдену. Његови прилози у овој Енциклопедији се истичу како по обиму тако и по научној вриједности, а нарочито чланак о Босни и Херцеговини. Сарађивао је и у публикацији Восточние источники по истории народов юго-восточной и центральной Европы (штампана у Москви). У првој књизи те публикације објавио је (на руском језику) расправу (1964) о првом сачуваном турском катастарском дефтеру за Сремски санџак. Сарађивао је и у *Енциклопедији Југославије* (првом и другом издању Лексикографског завода, Загреб), и *Војној енциклопедији* (изд. Редакције Војне енциклопедије, Београд).

Ђурђевић је 1954. године био један од активних утемељивача Савеза историјских друштава Југославије (касније Савеза историчара Југославије), биран у више његових управних одбора. Од покретања друге серије органа Савеза историчара Југославије - *Југословенског историјског часописа* био је директор тог научног гласила 1962. до 1965. године. Он је један од оснивача и Историјског друштва Босне и Херцеговине, чији је био предсједник од 1954. до 1956. године. Више година је био члан редакције *Годишњака* Друштва историчара Босне и Херцеговине. Све до

1989. године био је члан Југословенског националног комитета за историјске науке као органа Савеза историчара за сарадњу са међународном асоцијацијом историчара.

Академик Ђурђев је био један од оних научних посленика у историографији који је увијек уносио "немир" међу историчарима својим научним погледима, нарочито у расправама о методолошко-теоријским проблемима историјске науке. Испољаво је само њему својствену динамичност, критичност према застарјелим схватањима у историографији, велику радозналост страсног истраживача, одликовао се неуморним стваралаштвом и оригиналним резултатима на свим пољима којих се дотицао. Са великим занимањем су слушани његови реферати, кореферати и полемичке интервенције на свим међународним конгресима историјске науке, почевши од Конгреса у Риму (1955) па до конгреса у Штутгарту (1985). Запажена су била његова иступања против стаљинистичког схватања историје, односно против критике "постмарксистичке историографије", како је говорио и писао. Нарочито је имао успјеха у одбацивању стаљинистичке концепције (читај постмарксистичке), периодизације опште историје која је дуже времена доминирала и у југословенској историографији. Учествовао је са рефератима и на међународним и другим научним скуповима оријенталиста.

Запажена су била и његова иступања на конгресима балканолога. Био је активан учесник и на седам конгреса историчара Југославије, као и на многим другим научним скуповима, дјелујући често у њиховој припреми, али и са носећим рефератима. Научни скупови на којима је Ђурђев учествовао нијесу могли протећи без научног дијалога. Радо се одазивао са рефератима и саопштењима и на скупове који су третирали проблеме марксистичке теорије и актуелне политиколошке проблеме.

Ђурђев је био један од првих редовних чланова Научног друштва Босне и Херцеговине (1952) до прерастања Друштва у Академију наука и умјетности БиХ (1966), а у времену од 1955-1959. године и предсједник Научног друштва БиХ.

Од оснивања Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине био је њен редовни члан и први потпредседник (1966-1967). и члан њеног Председништва.

Ђурђевић је био члан и Југословенске академије знаности и умјетности, Словенске академије знаности и уметности и Македонске академије на науките и уметностите.

Као што је већ на почетку речено Ђурђевић је био члан Матичарске комисије за избор првих чланова Друштва за науку и умјетност Црне Горе (1971), која је на основу Закона о Друштву за науку и умјетност Црне Горе, на својој VI сједници, одржаној 5. и 6. марта 1973. године на Цетињу, изабрала и њега за члана Друштва за науку и умјетност Црне Горе (међу 25 редовних чланова). Прерастањем Научног друштва у Црногорску академију наука и умјетности (1976) Ђурђевић је преведен за дописног члана ове Академије.

За научни рад и друштвени ангажман Б. Ђурђевић је добио више признања: Награду Владе ФНРЈ (1949), Двадесетседмојулску награду СР Босне и Херцеговине (1960), Награду ЗАВНО БиХ-а за књигу *Улога цркве у старијој историји српског народа* (1975) и Награду АВНОЈ-а (1977). Одликован је са неколико високих одликовања (Орденом рада II реда, Орденом Републике са сребрним венцем, Орденом заслуга за народ са златном звездом и Орденом Републике са златним венцем).

Из Ђурђевићеве биографије уочљиво је да је наука надвладала младог комунистичког револуционара, што је било веома корисно за историографију. За науку се определио као млад историчар још 1934. године радом *Прва година ратовања Мехмеда Соколовића у Банату и прва опсада Темишвара 1552. године*. У чланку "Јаловост званичних друштвених наука" наговјестио је свој будући научнички позив мишљу: "Наука није нешто изван живота, што само треба да задовољи нашу радозналост, поготово кад се о историји ради". И, заиста, он се тог креда држао више од пола вијека, колико је трајало његово плодно научно стваралаштво и општекултурни друштвени ангажман.

Деценије великих и разноврсних прегнућа академика Ђурђевића испуњене су његовим радом на пољу архивистике, му-

зоологије и других области културе, на пољу високошколског образовања, историографије, оријенталистике, па и политичке теорије. Мало је који научник у читавом послјератном времену, као он, био тако ревностан у организацији културних, научних и високошколских установа, почев од Зрењанина и Сарајева до Новог Сада и Подгорице. Увијек је у послове улазио озбиљно, научно и стручно одговорно, завршавајући савјесно тачно и на вријеме задатке. Његов интелектуални и стручни допринос био је велики у изради разних наставних планова, програма, научних пројеката, у извођењу универзитетске наставе и извршавању других наставничких обавеза, у уређивачким и редакторским пословима, у менторским савјетима и упутствима магистрантима и докторантима и још у много чему другом, од значаја за науку и културу.

Пратио је немирни дух Ђурђевића и актуелна политичка збивања у земљи и спољњем свијету, често учествујући у раду разних политичких савјетовања, марксистичких расправа на округлим столовима и другим скуповима политичког карактера. И у тој врсти расправа он је настојао да сачува дигнитет научника, иако је то понекада било тешко остварити. И на таквим политичким скуповима он је износио своја гледања на проблеме, често и мимо опште "политичке линије", мимо званичне идеологије, показујући да и у сфери политике и идеологије постоје и друге тачке ослонца осим оних званичних. И у расправама о актуелним политичким темама, као и у оним научним и стручним, испољавао је упорност у одбрани својих ставова, полемисао је са политичарима и разним "марксистичким теоретичарима", остајући често усамљен, али и непомирљив према конзервативним гледањима. О тој врсти његовог интелектуалног дјеловања такође је остало доста свједочанства у разним часописима, данас већ неким и угашеним, и другим периодичним публикацијам.

Иза академика Ђурђевића остало је богато научно и општекултурно наслеђе. Његово дјело је по обиму веома замашно, тематски разноврсно, а по научној вриједности на цијени не само у југословенској историографији. Написао је преко три стотине разноврсних историографских радова (књига, студија, расправа, планакa, прилога, рецензија, биљешки, искричавих по-

лемичких и других текстова), аутор је и синтезе историје српских и других јужнословенских земаља под турском влашћу.

Академик Бранислав Ђурђевић је током више од педесет година свог научноистраживачког рада написао више од 60 радова (књига, студија, чланака, полемичких текстова и других прилога) из историје Црне Горе чиме је знатно обогатио нашу научну историографију. *

Академик Бранислав Ђурђевић је, као истраживач прошлости Црне Горе у прва два вијека турске власти над њом, поставио своју стајну тачку толико високо да му на томе наука мора бити врло захвална. То што је у композицији излагања оставио много шта отвореним и недореченим и што је новооткривеним чињеницама оспорио одређене заблуде о конкретним догађајима, оспорио поједине погрешне закључке из ранијих историографских дјела, унио поводе и мотиве за полемику, а такође и изричита објашњења о разграничењу митске од историјске свијести - представља велики изазов за будуће историчаре; дакле, подстицајно је његово дјело за унапређивање рада на историографији о Црној Гори и каснијих раздобља. Све у свему, његово дјело остаје трајно као отворен научни учинак, као научни резултат који ће се дограђивати и у које ће се уграђивати нови сазнајни напори. Та отвореност дјела Бранислава Ђурђевића представља израз његове објективности а појам објективност је била жеља свих великих историчара од првог писаног спомена појма "историја".

Оно што се може у овом тренутку рећи, као прилог биографији и вредновању историографских резултата академика Ђурђевића, јесте и то: његова је заслуга вишестрана за развој историјске науке у нас, нарочито за период турске владавине нашим земљама у прва три вијека. По томе ће његово дјело остати незаобилазно у историји црногорске односно српске и јужнословенске историје науке и културе уопште.

* О научном раду академика Бранислава Ђурђевића на истраживању прошлости Црне Горе, посебно тзв. "турског периода" написали смо опширан осврт под насловом: "Допринос академика Бранислава Ђурђевића историографији о Црној Горе" (Гласник ОДН бр.9, ЦАНУ, Подгорица 1995)

Научни резултати академика Ђурђевића су трајне вриједности и то Црногорској академији наука и умјетности чини част што је он био један од првих њених чланова и што је заузео видно мјесто у њеној историји. И "Историјским записима" чини част што је Ђурђевић деценијама био истакнути сарадник који је увијек саопштавао нове историографске резултате.

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА АКАДЕМИКА
БРАНИСЛАВА ЂУРЂЕВА О ИСТОРИЈИ ЦРНЕ ГОРЕ

1. Два дефтера црногорског санџака из времена Скендер-бега Црнојевића. - Записи, год. XIII, књ. XXIV, св. 1 (1940), 26-29. Дефтери су из 1521. и 1523. године, а налазе се у Архиву Председништва владе у Истанбулу.
2. Филурџије у Црној Гори у времену Скендер-бега Црнојевића. - Записи, год. XIII, књ. XXIV, св. 6 (децембар 1940), 332-337.
3. Казне и глобе у Црној Гори Скендер-бега Црнојевића. - Записи, год. XIV, књ. XXV, св. 2 (фебруар 1994), 93-96.
4. Nešto o vlaškim starješinama pod turskom upravom. - GZM NDH u BiH LII/1940. Historija i etnografija 1 (1941), 4-67. Sa rezimeom na njemačkom jeziku.
5. O vojnicima. Sa osvrtom na razvoj turskog feudalizma i na pitanje bosanskog agaluka. - GZM, DN, NS II/1947 (1947), 75-137. Sa popisom skraćenica.
6. O knezovima pod turskom upravom. - Историјски часопис I, 1-2/1948 (1949), 132-166.
7. Прилог питању развитака и карактера турско-османског феудализма - тимарско спахијског уређења. - Годишњак ИД БИХ I/1949 (1949), 101-167.
8. Дефтери за Црногорски санџак из времена Скендер-бега Црнојевића (Résumé: Les defters (registres cadastraux) pour le sandjak de Montenegro du temps de Skender-bey Crnojević). - ПОФ I (1950), 7-22; II/1951 (1952), 39-56; III-IV/1952-53 (1953), 349-402.
9. Канун-нама за Босански, Херцеговачки и Зворнички санџак из 1539. године. - IP зборник II, 3-4 (1950), 227-240.

10. О утицају турске владавине на развитак наших народа. - Годишњак, ИД БиХ II/1950 (1950), 19-82.
11. Основни проблем српске историје у периоду турске власти над нашим народима (Résumé: Les problemes fondamentaux de l'histoire Serbe dans la période de la domination Turque dans nos pays). - Историјски гласник 3-4 (1950), 107-118. Реферат на првом савјетовању историчара Србије одржаном 14-16 маја 1950. године у Београду.
12. О одласку црногорског владике Пахомија у Цариград у другој половини XVI века (Résumé: u voyage de l'evêque monténégrin "Pahomije" a Constantinople dans la seconde moitié du XVI siecle). - Историјски часопис II/1949-1950 (1951), 135-143.
13. Дискусија о Историји народа Југославије, прва књига. - Нова мисао I, 11 (новембар 1953), 764-765. Дискусија организована 17. X 1953. године у Дебатном клубу часописа Нова мисао у Београду.
14. Турска власт у Црној Гори у XVI и XVII веку. Прилог једном нерешеном питању из наше прошлости. - Свјетлост, Сарајево 1953, 136. /Рец./: Историски записи VII, X, 1 (1954), 256-282 (Гл. Елезовић); Историски записи VII, X, 1 (1954), 639-649 (Ј. Јовановић); Историски записи XII, XV, 2 (1959), 509-547 (Б. Недељковић); Historijski zbornik VIII, 1-4 (1955), 217-219 (В. Sučević).
15. Из историје Црне Горе, брдских и малисорских племена. (Попис Хота, Куча, Пипера и Климената из 1497. године) (Zusammenfassung: Beiträge zur Geschicthe Montenegros, der Brda und Malisorenstämme). - Радови НД БиХ II, ОИФН I (1954), 165-220.
16. Одговор Глиши Елезовићу. - Годишњак ИД БиХ VI/1954 (1954), 324-326.
17. Одговор Гл. Елезовићу на приказ књиге: Турска власт у Црној Гори у XVI и XVII веку, објављен у часопису Историски записи VII, X, 1 (1954), 256-282.
18. Ситни прилози из историје Црне Горе у XVI и XVII веку (Zusammenfassung: Kleine Beiträge zur Geschicthe Montenegros im

- XVI. und XVII. Jh.), - *Годишњак ИД БиХ* VI/1954 (1954), 55-62; VII/1955 (1955), 17-36; VIII/1956), 69-85.
19. Два прилога историји Црне Горе. (Неке критичке примедбе поводом књиге Гл. Станојевића "Црна Гора у доба владике Данила"). - *Историски гласник* 3-4 (1956), 36-54.
 20. Канун-нама за Босански, Херцеговачки и Зворнички санџак из 1539. године. - *ККН* (1957). 48-58.
 21. Одредбе о неким брдским и малисорским племенима из 1497. године. - *ККН* (1957), 153-155.
 22. Црногорске канун-наме из дефтера из 1523. године. - *ККН* (1957), 156-168.
 23. Канун-нама за Црну Гору из дефтера од 1529-1536. - *ККН* (1957), 169-172.
 24. Канун-нама за Црну Гору из Дукађинског дефтера из 1570. године. - *ККН*, (1957), 173-177.
 25. *Gradovi pod turskom vlašću do početka XIX st.* - *Enciklopedija Jugoslavije* 3 (1958), 544-547.
 26. *Osmansko feudalno uređenje (timarski sistem) u jugoslavenskim zemljama.* - *Enciklopedija Jugoslavije* 3 (1958), 312-315.
 27. Српска црква под турском влашћу до 1557. године. - *Историски (хисторијски) преглед* IV, 1 (1958), 20-28.
 28. О неким проблемима историје Црне Горе у XVI и XVII веку (Осврт на критику мојих радова). - *Историски записи* XII, XVI, 3-4 (1959), 193-218.
Одговор на радове: Гл. Станојевић, *Из историје Црне Горе у XVI и XVII вијеку*, *Историски записи* XII, XV, 2 (1959), 325-417; Б. Петковић, *Прилог питању турске власти над Црном Гором у XVII веку*, *Историски записи* XII, XV, 2 (1959), 419-465; Б. Недељковић, *Статус Црне Горе у XVI и XVII веку*, *Историски записи* XII, XV, 2 (1959), 509-547.
 29. Реч-две о турској власти у Црној Гори у XVI и XVII веку: Поводом написа Ђукашина Радоњића. - *Историски (хисторијски) преглед* V, 1 (1959), 53-59. Оцјену књиге Б.

Ђурђевић: Турска Власт у Ц. Г. ... В. Радоњић је објавио у Историјском прегледу 2 (1959), 141-142.

30. Положај и улога српске цркве под турском влашћу у XV и XVI стољећу. - ХНЈ II (IV погл.), 102-113.
31. Црна Гора. - ХМЈ II (VI погл.), 159-174.
32. Аутономија Црне Горе под турском влашћу (XVII стољеће). - ХНЈ II (XIX погл.), 544-554.
33. Улога српске цркве у XVII стољећу. - ХНЈ II (XXI погл.), 567-573.
34. Пећка патријаршија у сукобу с Турском државом и њено укидање (1766). - ХНЈ II (L погл. б), 1352-1357.
35. Нови подаци о најстаријој историји брдских племена. - Историјски записи год. XIII, књ. XVII, св. 1 (1960), 3-20.
36. Основна историјско-етничка питања о развоју југословенских народа до образовања нација. Поводом објављивања друге књиге Историје народа Југославије. - Преглед год. XII, књ. 2, бр. 7, 8 (јули-август 1960), 1-13.
37. Одговор на "критику". - Годишњак ДИ БиХ XI/1960 (1961), 297-312.

Одговор Гл. Станојевићу на приказ друге књиге Историје народа Југославије, објављену у Историјском гласнику 1-2 (1960).
38. Depedögen - Подгорица. - Историјски записи год. XV, књ. XIX, св. 1 (1962), 59-62.
39. Есеј о историјским изворима (Povodom knjige B. Grafenauera "Struktura in tehnika zgodovinske vede") (Zusammenfassung: Essay über Geschichtsquellen). - Годишњак ДИ БиХ XII/1961 (1962), 7-48 + 1 табела.
40. /Sa M. Vasićem/: Jugoslavenske zemlje pod turskom vlašću (do kraja XVIII stoljeća). Izabrani izvori. Priredili dr B. Đurđević i M. Vasić. - Školska knjiga, Zagreb 1962, 221 + 10 str. priloga. = Kolo: Na izvorima istorije 15.

41. О Црногорском збору у првој половини XVII века (Le "zbor" monténégrin dans la premiere moitié du XVII siecle). - Годишњак ДИ БиХ XIII/1962 (1963), 341-374.
42. Територијализација катунске организације до краја XV века (Zusammenfassung: Territorialisierung der Organisation der Katuni bis zum End des XV. Jahrhundert). - Посебна издања НД БиХ II, ОИФН I (1963), 143-169 и дискусија на стр. 169.
• Реферат на Симпозијуму о средњовековном катуњу одржаном у Сарајеву 1961. године.
43. "Црквоне баштине" и "властели черногорски" у два црногорска документа из XVII века (Zusammenfassung: "Domänen der Kirche" und "Edelleute von Montenegro" in zwei montenegrinischen Dokumenten aus dem XVII. Jahrhundert). - ЈИЧ III, 2 (1964), 15-36.
44. Неколико речи о чињеницама (Одговор Г. Станојевићу) (Quelques mots sur les faits). - Годишњак ДИ БиХ XIV/1963 (1964), 269-274.
45. Улога цркве у старијој историји српског народа. - Свјетлост, Сарајево 1964, 239. - Библиотека Друштво и религија.
/Рец./: Преглед год. XVII, књ. 1, бр. 7-8 (1965), 132-135. (Н. Милутиновић); Годишњак ДИ БиХ XIV/1963 (1964), 239-295 (С. Ђуровић).
46. Postanak brdskih, crnogorskih i hercegovačkih plemena. - Zgodovinski časopis XIX-XX/1965-1966 (1966), 187-195 (Spomenica F. Zwit-
era).
Реферат на IV конгресу историчара Југославије који је одржан од 16-18. XI 1965. године у Сарајеву.
47. Прилози проучавању турских извора за историју Црне Горе крајем XV и у XVI веку (Beitrage zur Erforschung türkischer Quellen für die eschichte der Crna Gora /Montenegros/ am Ende des 15. und am 16. Jahrhundert). - Годишњак ДИ БиХ XV/1964 (1966), 181-195.
48. Два дефтера Црне Горе из времена Скендер-бега Црнојевића. Прва свеска. (Résumé: Deux defters du Montenegro de

l'epoque de Iskender-bey Crnojević). - Посебна издања АНУ БиХ IX/1, ОДН 2/1, Сарајево, 1968, 73-110.

49. Odnos između Ohridske arhiepiskopije i srpske crkve od pada Smedereva (1459) do obnavljanja Pečke patrijaršije (1557) (Zusammenfassung: Das Verhältnis zwischen dem Erzbisum von Ohrid und der serbischen Kirsche nach dem Fall von Smederevo (1459) bis der Wiederherstellung des Patriarchats von Peć (1557). Radovi ANU BiH XXXVIII, ODN 13 (1970), 185-209.

Referat na V kongresu istoričara Jugoslavije, održanom u Ohridu 1969. godine.

50. O granicama između Hercegovine i Crne Gore 1477. i 1481. godine (Zusammenfassung: Über die Grenze zwischen Montenegro und Herzegovina in Jahren 1477. und 1481). - Radovi FF VI/1970-1971 (1971), 321-332.
51. /Са Л. Хациосмановић/: Подаци о Дробњацима у дефтеру за Херцеговачки санџак из 1477. године (Données historiques sur Drobniak dans le Defter du Sandjak herzegovien de 1477). - Историјски записи год. XXV, књ. XXIX, св. 1-2 (1972), 149-159. Наслов на француском језику узет из садржаја.
52. Зашто престаје развитак српског штампарства у другој половини XVI стољећа (Résumé: Pourquoi le développement de la typographie Serbe fut interrompu dans la deuxième moitié du XVIe siècle). - Зборник радова посвећен С. Назеџићу, Филозофски факултет, Сарајево 1972, 397-404.
53. /Sa Lamijom Haxiosmanović/: Dva deftera Crne Gore iz vremena Skender-bega Crnojevića, druga sveska (Deux defters du Montenegro de l' époque de Iskender-bey Crnojević). - Posebna izdanja ANU BiH IX/2, ODN 2/2, Сарајево, 1973, 198.
- Са поговором, библиографијом, рјечником термина и регистром важних имена и занимања.
54. /Rec./: Oblast Brankovića - Opštinski katastarski popis iz 1455. godine - priredili: Hamid Hadžibegić, Adem Handžić i Ešref Kovačević - Monumenta Turcica Historiam Slavorum Meridionalium Illustrantia, Tomus tertius, Serija II, Defteri knj. 2, Сарајево 1972, св. 1 (XXIII,

378 + 1 karta) i sv. 2 (XIV, 237 + 1 karta). - Godišnjak DI BiH XIX/1970-1971 (1973), 293-299.

55. Црногорске спахије (Résumé: Les spahis au Monténégro). - Гласник ЦАНУ ОДН 2, (1977), 38, Гласник ЦАНУ, ОДН, 3, (1981), 7-30.
56. О постанку наших динарских племена, нешто о Малоншићима, а опширно о Пиперима - поводом деферата Ш. Кулишића. - Историјски записи, Титоград, 1979. год. XXXII (LII), књ. XL, св. 3, 103-145.
Штампано и као посебан отисак.
57. Црногорске спахије (Други дио), Гласник ОДН 3/1981, 7-30.
58. О постанку црногорског народа, Пракса 4 (1981), 33-49.
59. Постанак и развитак брдких, црногорских и херцеговачких племена, Одабрани радови, (ЦАНУ), Титоград, 1984, 205.
60. Аутор је и глава историје Црне Горе у XVI и XVII вијеку у Историји народа Југославије, књига друга, Београд, 1960.

Миомир Дашић